

PAISIE VELICIKOVSKI ȘI RUGĂCIUNEA MINȚII. O RETROSPECTIVĂ ISTORICĂ*

Conf. Univ. Dr. Ion GUMENĂI
Institutul de Istorie din Chișinău

Abstract

The article focuses on Paisie Velicikovsky's preoccupation with one of the essential aspects of Orthodox monastic life - the Prayer of the Mind. An attempt was made to establish the location where the pious abbot knew this practice, his preoccupations with the readings of the works of the Holy Fathers and their translation for the solid argumentation of the Prayer of the Mind, which took place on Mount Athos. A special place was given to the disputes that the abbot of Dragomirna, Sec and Neamț had with the opponents of this practice, which in fact contributed to the hesychia in the monastic places.

Keywords

Paisie Velicikovski, Prayer of the mind, Holy Fathers, monastic life, monks

Preacuviosul stareț Paisie de la Neamț, prin activitatea sa a catalizat întreaga lume ortodoxă, jucând un important rol nu numai pentru spațiul românesc, ci pentru întreaga Biserică Răsăriteană. Paisie Velicikovski a lăsat o moștenire semnificativă îndeosebi pe trei direcții a vieții monahale: traducerea operelor esențiale a Sfinților Părinți din greacă în română și slavonă, promovarea neîncetată a vieții de obște ca mod de viață

în obștile călugărești și promovarea și apărarea rugăciunii minții sau a rugăciunii lui Iisus¹. Tocmai cea din urmă direcție a activității starețului de la Neamț este pusă în discuție de către noi.

Este cunoscut faptul că de tânăr Paisie a fost în căutarea unui duhovnic destoinic și a principalelor repere privind viața monahală, din care considerente îl vom găsi la mănăstirile Liubețki, Motrenina, Medvedovski și Lavra Peșterilor, hotărând, în cele din urmă, să ia drumul spre Schitul Poiana Mărului de sub conducerea starețului Vasile². Tocmai în spațiul românesc, după cum afirmă o serie de cercetători în discuțiile avute cu stareții din Valahia a dobândit priceperea rugăciunii minții prin inimă, după care cerându-și permisiunea s-a îndreptat spre Muntele Athos unde a și ajuns în 1746³.

Referindu-se la venirea lui Paisie Velicikovski în spațiul românesc Arhimandritul Andronic Popovici afirma că,

„trecând preste hotaru, au mers la schitul Dălhăuții, carele era supt povățuirea starețului Vasilie, cel zis mai sus, cel ce avea acolo igumen, pre un ucenic al său, anume Dorotheiu ieromo-

* Articolul a fost elaborat în cadrul proiectului instituțional *Evoluția istorică a Moldovei din antichitate până în epoca modernă în contextul civilizației europene. Basarabia în cadrul Imperiului Rus. Sinteză academică, studii, documente și materiale didactice*. Partea I (cifru: 20.80009.0807.36).

¹ Cât de mare a fost influența Sfântului Paisie asupra Ortodoxiei din diferite țări se poate deduce și din cuvintele unui cercetător, care arăta: „Este imposibil de a ne imagina corect starea spirituală a monahismului rus, a poporului rus în secolele XIX-XX, fără a se lua în considerare influența starețului Paisie și a ucenicilor săi”. Cf. *Св. Паисий Величковский, Св. Игнатий Бранчанинов. О молитве Иисусовой*, Лествица, Москва, 2005, с. 6.

² Cf. Andronic POPOVICI, *Istoria Sfintelor Mănăstiri Neam și Secu*, vol. III-IV, edit. Ion Gumenăi, Editura Lexon Prim, Chișinău, 2020. De fapt, cauzele atracției ce veneau din spațiul românesc sunt dezvăluite de către Paul Mihail, care arăta: „Cu astfel de vase alese și cu o tradiție duhovnicească milenară, sihăstriile și schiturile rupestre românești nu puteau să nu iradieze influența lor și în afara hotarelor țării, atrăgând aici pe cei dornici de desăvârșire. Mai ales în urma uniației din Ucraina, rătăcitorii după dreapta-credință, nemicșorată, spre acest „Sfânt Munte, de data aceasta românesc și chiar buzoian” se îndreptau, căci în Orientul grec îi pândea robia turcească, iar în Rusia țaristă îi întâmpina indiferența raționalistă a conducătorilor. Bătrânul Onufrie care a sihăstrit la schitul Cârnu, Cuviosul Vasile de la Poiana Mărului și Starețul Paisie de la Mănăstirea Neamțu sunt trei cazuri de pelerini ai transfigurării monahale împlinite în Carpați”. Vezi: Paul MIHAIL, „Viața și nevoitele Sfântului cuvios Paisie de la Neamț”, în *Sfântul Cuvios Paisie de la Neamț (Velicikovski)*, pe https://www.academia.edu/44593315/Sf%C3%A2ntul_cuvios_Paisie_de_la_Neam%C5%A3_Velicikovski_Rom%C3%A2nia_1722_1794_15_noiembrie_.

³ Бибииков М. В., *История русского православного зарубежья. Т.1. Русское православное зарубежье до 1917 г. Кн.1. Русское православное присутствие на христианском Востоке*, Изд-во Московской Патриархии Русской Православной, Москва, 2016, с. 243.

nah. Și acesta, cu mare dragoste i-au priimit, și i-au odihnit și foarte mult sau folosit, preafericitul părintele nostru, acolo de buna rânduială a bisericii și de starea părinților la slujba bisericii, până în sfârșit și de petrecerea lor”⁴.

Deci, după cum observăm, nu sunt indicii care ar demonstra faptul că la acest schit, chiar dacă era condus de către unul din ucenicii și urmașii lui Vasile de la Poiana Mărului, recent venitul călugăr din Malorosia ar fi făcut cunoștință cu tradiția rugăciunii lui Iisus.

De la Dălhăuți, tânărul Paisie va trece la schitul Treisteni, după cum le-a recomandat duhovnicul Mihail, de la mănăstirea Motreanka, unde acesta a poposit pe perioada postului, în drumul său spre Țara Românească. Aici acești monahi au fost primiți de Dometie, egumenul și ucenicul lui Mihail de la Motreanka. Aici după cum afirmă iarăși Andronic:

„Și zicea însuși Preafericitul Părintele nostru cum că, aicea, întâiu s-au învrednicit a vedea pravila bisericii, săvârșindu-să după tipicul Sf(ânt)ului Munte, cu bună rânduială și cu frica lui D(u)mnezeu, pentru care foarte mult s-au bucurat și au proslăvit pre D(u)mnezeu. Și acolo, au văzut, precuviosul părintele nostru, pre mulți din părinți strălucind întru faptele cele bune, carii, din ostenele mâinilor sale își câștiga cele de nevoie și de acolo făcea și milostenie, după cât se putea din dreapta osteneală, a mâinilor lor. Căci, numai această milostenie să priimește înaintea lui D(u)mnezeu ca o jertvă cu bun miros”⁵.

Și iarăși conform datelor furnizate, nu avem indicii siguri că anume aici Paisie Velicovski a făcut cunoștință și a intrat în esența rugăciunii inimii prin minte. Cert este că aici a făcut cunoștință cu starețul Vasilie de la Poiana Mărului, precum și cu unul din ucenicii săi Mihail, sub influența cărora tânărul monah va rămâne încă o perioadă îndelungată de timp. Tot aici a făcut cunoștință conform informației și cu o latură importantă a vieții călugărilor – meșteșugul manufacturier – pe care îl va introduce și în soborul său de la Muntele Athos, dar și la Dragomirna, Secu și Neamț.

După o perioadă de ședere la Treisteni, la îndemnul schimonahului Onufrie, Paisie va trece la schitul Cârnu. Și credem că anume aici tânărul monah

⁴ A. POPOVICI, *Istoria Sfintelor Mănăstiri Neam și Secu*, p. 68.

⁵ A. POPOVICI, *Istoria Sfintelor Mănăstiri Neam și Secu*, p. 68.

va face cunoștință din plin cu tradiția și modul de acțiune a rugăciunii minții. Izvorul consemnează următoarele:

„Iară rânduiala schitului acelaia, era dupre asemănarea oare cărorora din schiturile Sf(â)ntului Munte. Pentru că numai duminicile și sărbătorile să aduna toți frații la toată pravila bisericii și după d(u)mnezeiasca Liturghie li să punea tuturor masă de obște. Iară după vecernie, toți cei ce ședea la singurătate să ducea pre la chiliile sale, întru care, și preafericitul părintele nostru, șazănd în liniștire făcea oareși care puțină rucodelie (adecă făcea linguri) și luând aminte la rugăciunea cea cu sârguință și la cetirea părinteștilor Scripturi și la d(u)mnezeiasca dragoste, aducându-și aminte de ale sale păcate și de cele din toate zilele. Că de la aceia au înțeles ce este adevărata ascultare din care să naște adevărata smerenie, dintru care se face omorârea vocii sale și despre toate cele ce sânt ale lumii aceștia, care este începutul și sfârșitul cel fără de sfârșit, ai adevăratei monahicești lucrări și ce este privirea și a minții adevăratei liniști și rugăciunea cu luare aminte, care, prin minte în inimă săvârșăște, nu numai au înțeles, ci, și din parte și de d(u)mnezeiasca lucrare a eii, în inimă pururea săltând să îndulcia. Că acolo între nevoitorii aciea petrecând prin lucrarea poruncilor lui D(u)mnezeu și prin sârguirea năravnicilor bunătați și prin cea neâncetată rugăciune a minții au făcut de au răsărit în inima lui sămânța aciea și aprinzând cu râvnă sufletul lui, dupre cum s-au zis spre nevoiește d(u)hovnicești ca un cerb ce însetează de izvoarele apelor”⁶.

Deci, la schitul Cărnul, Paisie va deprinde acea componentă esențială a vieții monahale – rugăciunea minții – pe care în continuare o va fortifica și o va apăra până la sfârșitul vieții sale. Și, după ce s-a aflat în schiturile românești aproximativ trei ani, la vârsta de 24 de ani pleacă la Muntele Athos, unde, după cum este bine cunoscut, face ocolul mănăstirilor și schiturilor, dar fără de avea un rezultat pozitiv. Drept urmare se orientează spre o viață pustnicească. Din păcate, autobiografia starețului, cât și datele oferite din *Viața Sfântului Paisie* nu ne dau repere clare, care ne-ar demonstra că una din principalele preocupări a tânărului Paisie ar fi fost și cea legată de rugăciunea minții.

⁶ A. POPOVICI, *Istoria Sfintelor Mănăstiri Neam și Secu*, pp. 74-76.

Totuși o serie de cercetători afirmă că Preacuviosul Paisie a început un mare lucru și anume adunarea și culegerea moștenirii patristice ascetice. În același timp, Paisie Velicikovski căuta singurătatea pentru a realiza rugăciunea minții, dar în general nu a fost un pustnic solitar. Sarcina pe care și-a pus-o el, l-a forțat să combine activitatea rațională cu meșteșugul și rugăciunea cu activitatea cărturărească⁷.

Sfântul Paisie, în această perioadă, nu numai că a pornit pe calea faptelor mărețe duhovnicești, dar a practicat și rugăciunea minții, a căutat și adunat învățături patristice, a creat o comunitate de iubitori ai faptelor spirituale, a lansat o amplă activitate de colectare a moștenirii patristice ascetic și o bună parte le-a tradus în limbile slavonă și română⁸. Referitor la practicarea rugăciunii minții de către Paisie la Muntele Athos, aceasta indirect se desprinde și din corespondența ce a apărut în urma conflictului cu starețul Atanasie moldovanul. În răspunsul, întocmit la sfatul soborului duhovnicesc a Mării lavre a Sfântului Atanasie Athonitul, și care este alcătuit din peste zece capitole, în cel de al optulea despărțământ încă tânăr, starețul Paisie va consemna că:

„Și Sf(â)ntul Grigorie Sinaitul, scrie pre care cărți să cuvine a ceti călugărul, ca să se înveațe, cum i să cade lui așijderea în chilie. Și grăiaște să cetesti totdeauna, pentru cea fără de grijă și pentru rugăciune, adică în Scărariul, în Sf(â)ntul Isaac, a Sf(â)ntului Maxim, a Sf(â)ntului Simeon Noul Bogoslov și a ucenicului său Nichita Stifat, a Sf(â)ntului Isihie, și a Sf(â)ntului Filoteiu Sinaitul”. Mergând mai departe în capitolul XIV a scrisorii intitulat „De folosul cetirii cărților”, citându-l pe Ioan Gură de Aur, Paisie arăta: „Pentru aceea trebuie multe rugăciuni, și totdeauna învățătură a D(u)mnezeștilor Scriputri ca pre focul realelor patimi să-l stingă și pre fumul întunecării lumești să-l răsipească. Că rugăciunea și cetirea Sf(i)ntelor cărți foarte ne foloseaște pre noi, ca nimic alt deaca o facem aceasta cu trez-vire. Că aceasta este hrana sufletului, aceasta este înpodobirea, aceasta este viața și rădicarea minții și întărirea. Spre acest lucru totdeauna să ne nevoim. Și spre aceasta să sânguim. Așij-

⁷ Протоиерей Николай Карасёв, „Преподобный Паисий (Величковский) и возрождение духовной традиции”, в *Христианское чтение*, № 5, 2018, с. 25.

⁸ Леонид Поляков, „Литературная деятельность схииермандрита Паисия Величковского”, в *Вестник русского западно-европейского патриаршего экзархата*, Париж, 1973, № 81–82, с. 69–105; № 83–84, с. 203–237.

derea și toți Sf(i)ntii Părinți ne învață pre noi rădicându-ne pre noi cătră cetirea cea cu osârdiea cărților”⁹.

La rândul său A.M. Brischina-Miuler ocupându-se de această corespondență, datează acest eveniment cu anul 1757¹⁰. Totodată autoarea face și o analiză concludentă a izvoarelor după care s-a inspirat Paisie Velickovski pentru a argumenta necesitatea și importanța citirii pentru viața monahală. Astfel aceasta arată că principalele surse de inspirația a lui Paisie au fost lucrările lui Grigorie Sinaitul, inclusiv și lucrarea acestuia „Despre tăcere și rugăciune” și Isaac Sirul inclusiv „Cuvinte ascetice”. Cercetătoarea stabilește că citirea, rugăciunea și contemplarea divină, și la Grigorie Sinaitul și la Isaac Sirul reprezintă nume diferite pentru același lucru¹¹. Deci Paisie, în soborul său de la Muntele Athos, a continuat să perfecționeze acele deprinderi a rugăciunii minții preluate din schiturile românești, concluzionând cum nu se poate mai bine că la perfecțiunea și argumentarea necesității acesteia se poate ajunge prin intermediul citirii și analizei lucrărilor Sfintei Scripturi și a lucrărilor Sfinților Părinți.

Starea pe care o contemplară toți cei trei cuvioși (Grigorie Sinaitul, Isaac Sirul și Paisie Velickovski) în timpul citirii și gândirii sau reflectării este descrisă practic prin categoriile Teologiei mistice. În același timp, toți trei sunt proslăviți în Biserica Răsăriteană ca promotori ai rugăciunii minții. Combinând dragostea pentru cărți și activitățile intelectuale cu dragostea pentru rugăciune, Paisie Velickovski, la o mie de ani după Sf. Isaac Sirul și la patru sute de ani după Sf. Grigorie Sinaitul, ca nimeni altul a fost în stare să observe, să iubească și să întruchieze în viața monahală acest lucru atât de rar întâlnit în acea perioadă în viața monahală a motivului mântuitor al „lecturii cărților”¹².

Un alt argument irecuzabil a faptului că Paisie devenit stareț în Muntele Athos s-a orientat în viața soborului său și la rugăciunea minții este următorul. Este cunoscut că în 1763, datorită condițiilor create, Precuviosul părinte împreună cu soborul său va părăsi Muntele Athos și se va așeza în Țara Moldovei. Aici, la inițiativa și cu bunăvoința Domnului Țării Moldovei, „Gri-

⁹ Agenția Arhivelor Națională a Republicii Moldova (în continuare: ANRM), fond 2.119, inv. III, d. 82, f. 245v-246; 261v.

¹⁰ A. M. Брискина-Милер, „«Прилепись всею душею твоею чтению книжному!» Чтение — забытая категория аскетического богословия прпп. Исаака Сирина, Григория Синаита и Паисия Величковского”, в *Богословский вестник*, № 310, с. 94.

¹¹ A. M. Брискина-Милер, „«Прилепись всею душею твоею чтению книжному!»”, p. 109.

¹² A. M. Брискина-Милер, „«Прилепись всею душею твоею чтению книжному!»”, pp. 114-115.

gorie Ioann Voevod și a Mitropolitului Kir Gavriil Arhiepiscop și Mitropolit”, va primi în folosință mănăstirea Dragomirna, „cu hramul Preasf(i)ntei Treimi”, ctitorie a lui Anastasie Crimca. La scurt timp, mitropolitul îi va solicita noului stareț de la Dragomirna rânduiala și așezământul după care se va conduce soborul călugărilor și mănăstirea. În răspunsul dat lui Gavriil, părintele stareț va menționa:

„Și dar, mai întâiu, voind a arăta Preasfinției Voastre și la tot Sf(i)ntitul Soboru pentru rânduiala chinoviei noastre, să nu să pară că oarecum din nou, acum voim a o așeza întru a noastră viață de obște și ca cum nu ar fi fost mai înainte. Căci, aceasta și mai înainte în Sf(ă)ntul Munte s-au așezat în chinovia noastră și cu darul lui D(u)mnezeu și cu Prea puternicile voastre rugăciuni pre cât să poate neputinței nostre să păzească fără abatere”¹³.

În continuarea documentului la punctul șase se menționa:

„În chilii să cuvine frații a ședeă după predaniile Sf(i)ntilor Părinți, cu frica lui D((u)mnezeu, protimisind mai mult decât toate nevoinețele rugăciunea minții ca o iubită lui D(u)mnezeu și izvor al bunătăților, săvârșind lucrarea cu mintea în inimă, precum despre aceasta mulți din purtătorii de D(u)mnezeu Părinți învață. Și carii sânt aceștia: Sf(ă)ntul Ioann Gură de Aur, Sf(ă)ntul Callist al doilea, Patriarhul Țarigradului, Sf(ă)ntul Simeon, Mitropolitul Thesalonicului, Sf(ă)ntul Diadoh Episcopul Fotichiei, Sf(ă)ntul Isihie al Ierusalimului, Sf(ă)ntul Nil Sinaitul, Sf(ă)ntul Ioann Scărariul, Sf(ă)ntul Maxim Mărturisitorul, Sf(ă)ntul Petru Damaschin, Sf(ă)ntul Simeon Noul Bogoslov, Sf(ă)ntul Grigorie Sinaitul, toți aceștea și alți de D(u)mnezeu purtători Sf(i)nti Părinți învață pentru acest lucru d(u)hovnicesc, adecă rugăciunea minții. Și cea mai multă vreamă a să îndeletnici la aceasta. Iară după dânsa la cântarea Psalmilor și la cetirea Testamentului vechiu și nou, la cărțile învățătorilor și ale părinților, să se îndeletnicească. Iară pomenirea morții și a păcatelor sale și gândire de înfricoșata judecată a lui D(u)mnezeu de muncile ceale veacince și de împărăția cerească și ocă-

¹³ A. POPOVICI, *Istoria Sfintelor Mănăstiri Neam și Secu*, p. 119.

rârea de sineși totdeauna, precum în chilie, asemenea și în tot locul și la tot lucrul să cuvine să aibă fiecarele după puterea sa și a să îndeletnici la lucrul mâinilor ce i să va hotărî de proestosul. În zedar însă prin chilii, nicidecum să nu șază, fiindcă șederea în zedar învață pre monah a face toate răutățile. Iară de eșirea din chilie cea fără de vreamă și de vorbele ceale nefolositoare ca de iadul cel purtătoriu de moarte să cuvine a fugi și a să depărta”¹⁴.

Este interesant că în Așezământul paisian de la mănăstirea Secu, care este mult mai restrâns, de la 18 puncte înserate la Dragomirna se ajunge doar la 9 puncte, dar care păstrează esența organizării soborului, același punct șase prevedea:

„Pentru sfintele posturi și pentru pravila bisericii, adică să păzească nemișcat toate sfintele posturi cele hotărâte și așezate de Sfinții Apostoli, de sfânta și soborniceasca Biserică peste tot anul. Și pravila Sfintei Biserici, după tipicul Bisericii, s-o păzească totdeauna, așijderea și pravila cea deosebi, în chilie fiecare s-o păzească, după cum au rânduit Sfinții Părinți”¹⁵.

Prin urmare, odată cunoscând rolul și locul rugăciunii minții, Paisie Velicovski o va perfecționa continuu și o va introduce ca parte componentă obligatorie a nevoirii sale, folosind, după cum arată izvoarele, lucrările Sfinților Părinți. La Dragomirna, părintele stareț și soborul său vor staționa până în anul 1775, iar după ce Bucovina va fi anexată Imperiului Habsburgic, din cauza presiunilor autorităților austriece și a Bisericii Catolice, Paisie va solicita domnului și mitropolitului să treacă împreună cu majoritatea soborului său la mănăstirea Secu, de la conducerea căreia exista și acceptul confirmat și de corespondența pe care o purtau cu starețul mănăstirii aflate acum sub stăpânire străină. Din izvoarele documentare existente rezultă că acest transfer s-a datorat acelor presiuni ce au fost lansate din partea noilor stăpânitori atât laici cât și bisericești.

Pe de altă parte reieșind din publicațiile lui S. V. Șumilo o altă cauză care ar fi putut influența decizia de plecare a lui Paisie de la Dragomirna, ar fi fost situația nesănătoasă și diferitele clevetiri asupra persoanei sale și a so-

¹⁴ A. POPOVICI, *Istoria Sfințelor Mănăstiri Neam și Secu*, p. 122.

¹⁵ *Paisie de la Neamț. Autobiografia și Viețile unui stareț. Urmate de așezăminte și alte texte*, ed. a III-a, îngrijită de diac. Ioan I. Ică jr., Editura Deisis, Sibiu, 2015, p. 493.

borului de frați din partea localnicilor. Cercetătorul S. V. Șumilo își argumentează supozițiile sale reieșind din corespondența purtată dintre stareț și hatmanul Secii Zaporojene P. Calnășevskii. Astfel, într-o scrisoare din iunie 1768, Paisie menționa:

„Ne uimim cu mare uimire de unde asupra sărmanului nostru sobor o astfel de clevetire și așa minciuni, pe care mintea nu a putu să o înțeleagă când aceasta am auzit-o de la venitul fratele nostru călugăr Pahomie și care este esența acestor împletite minciuni și clevetiri. Oare, nu se poate observa la acela impermanența și respingerea față de soborul nostru, ce este erodat de invidie interioară”¹⁶.

Într-o altă scrisoare din același an, Paisie Velickovski revine la acest subiect privind clevetirile și minciunile asupra sa, mulțumindu-i în același timp lui Dumnezeu, pentru faptul că nu a permis să intre în inima lui P. Calnășevskii, îndoieli sau nedumeriri asupra sa și a soborului fraților pe care îl conducea. El îi mulțumește hatmanului, pentru faptul că nu s-a lăsat dat calomniilor asupra comunității sale călugărești și în același timp îl are ca susținător în lucrurile pe care le realizează starețul. Și în 1771, în corespondența cu conducătorul Secii Zaporojene, starețul de la Dragomirna va reveni la acest subiect, afirmând că:

„Așa cum și doi ani în urmă s-au întâmplat lucruri nedrepte, vorbindu-să defăimător despre sărmanul nostru sobor, și acum s-au strecurat vorbe calomnioase și zădarnice, fie din neștiință, fie din invidie”¹⁷.

Ni se pare un lucru straniu, problema privind calomnierea soborului călugărilor starețului Paisie, dacă luăm în considerație faptul că este bine cunoscută atitudinea pe care a demonstrat-o domnia și Mitropolitul Țării Moldovei față de Velickovski, atunci când acesta s-a adresat după ajutor. Capul puterii laice nu numai că a acordat mănăstirea Dragomirna pentru stabilirea soborului călugărilor veniți din Muntele Athos, dar i-a și întărit vechile privilegii avute de acest locaș, în plus i-a făcut și o serie de donații, lucru pe

¹⁶ Шумило С. В., *Преподобный Паисий Величковский. Малоизвестные письма при Паисия Величковского к Кошевому атаману Войска Запорожского Петру Калнышевскому: к истории взаимоотношений*, Издательство «Наследие Православного Востока», Киев-Серпухов, 2015, с. 47.

¹⁷ Шумило С. В., *Преподобный Паисий Величковский*, с. 48-49.

care îl făcea și Mitropolitul. În afară de aceasta, documentele epocii demonstrează foarte clar, faptul că comunitatea lui Paisie era foarte populară și printre reprezentanții clasei boierești, care pe parcursul anilor aflării acesteia la Dragomirna, i-a făcut donații de diferite tipuri, astfel înmulțindu-i proprietățile, și prin această, ridicându-i și bunăstarea¹⁸. Aceiași atitudine au avut-o și mica boierime și reprezentanții clerului, reprezentanții acestor clase sociale, aducându-și prinosul pentru creșterea bunăstării mănăstirii Dragomirna¹⁹.

Deci, din gesturile societății moldave, nu ar rezulta sub nici o formă existența anumitor ostilități cu comunitatea călugărilor de la Dragomirna. Unica problemă, ar fi putut apare, după cum o menționează și Paisie Velicikovski, în corespondența sa cu același P. Calnășevskii, poate în cazul neacceptării unor candidaturi de a fi primiți în soborul călugărilor de la mănăstirea din Bucovina.

Totuși, S.V. Șumilo arată că din scrisorile lui Paisie către atamanul zaporojenilor, nu poate fi stabilit, la care anume clevetiri și minciuni, se referea conducătorul duhovnicesc de la Dragomirna. Pe de altă parte în corespondența purtată de Velicikovski cu arhimandritul Teodosiu și ieroshimonahul Agafon, primul va semnala faptul că a fost nevoit să intervină pentru apărarea învățaturii patristico-isihaste cu referire la rugăciunea lui Iisus. Conform afirmațiilor starețului în Malorosia, în Munții Moșeni, care era unul din centrele de răzvrătire a cazacilor și unde era și o mănăstire a călugărilor, s-a iscat un monah care nega rugăciunea minții, și își propovăduia învățătura sa. Paisie afirma că acest călugăr din Munții Moșenilor, foarte mult s-a răzvrătit împotriva acestei rugăciuni, insistent hulind-o, întrecându-i chiar și pe cei mai înflăcărați dușmani din perioada veche a acestei rugăciuni Varlaam și Achindin.

În afară de faptul că acest monah hulea acest obicei a vieții monahale, a început să scrie și lucrări împotriva rugăciunii lui Iisus pe care le răspândea. Ba mai mult, s-a mers și la o astfel de acțiune, precum că au fost adunate lucrările Sf(i)ntilor Părinți, în care se vorbea despre această rugăciune, și fiind legate cu pietre au fost aruncate în râulețul Teasmin. Cât privește susținătorii rugăciunii lui Iisus, aceștia au început să fie prigoniți mulți din ei părăsind locașurile sale, refugiindu-se în diferite regiuni, inclusiv în Moldovlahia și la mănăstirea Dragomirna. Deci, tulburările izbucnite au ajuns și la Drago-

¹⁸ Cf. A. POPOVICI, *Istoria Sfintelor Mănăstiri Neam și Secu*.

¹⁹ Ion GUMENĂI, „Activitatea lui Paisie Velicikovski la mănăstirea Dragomirna, reflectată în opera lui Andronic Popovici”, în vol. *Educație din perspectiva valorilor XV. Summa Theologiae*, Editura Eikon, Cluj-Napoca, 2019, p. 46.

mirna și în regiunea locuită de către cazacii zaporojeni, astfel încât punea sub pericol toată activitatea lui Paisie Velicikovski privind renașterea vechii mișcări isihaste și a tradiției rugăciunii minții²⁰.

Atingerea acestui subiect nu a fost întâmplător. Dacă este să punem la un loc evoluția acestor evenimente și corespondența existentă, credem că poate fi dejucat acel moment controversat privind uneltirile împotriva lui Paisie Velicikovski și soborul său de la Dragomirna. Astfel, considerăm că în realitate, referințele la acele calomnieri și clevetiri amintite de stareț, de fapt se referă tocmai la acest conflict la care s-a ajuns. Acest lucru poate fi fondat pe mai multe supoziții logice. Așa, acel călugăr Pahomie, despre care amintește Paisie, credem că nu este altul decât unul din călugării care a fost trimis de către stareț în Secea Zaporojană pentru a strânge pomană și ajutor pentru Mănăstirea Dragomirna, hatmanul cazacilor fiind rugat să-i dea o mână de ajutor cât acesta se va afla în acele locuri. Și după cum am văzut anume Pahomie este călugărul care îi aduce vestea starețului. Aceste semnale apar doar în corespondența avută cu hatmanul zaporojenilor, regiune ce a fost afectată cel mai mult de această mișcare schismatică. Deci era și evident că în corespondență să fie abordat acest subiect, deoarece Paisie erau unul din cei ce susțineau cu ardoare rugăciunea minții, și care s-a simțit lezat personal, inclusiv și soborul pe care îl conducea, atunci când a apărut un oponent al ideilor promovate de comunitatea din Bucovina. Velicikovski mulțumește lui P. Calnășevskii, pentru faptul că nu s-a lăsat sedus și a rămas în continuare fidel și de ajutor pentru Paisie. Credem că de aici putem deduce faptul că Paisie, scriind aceste rânduri se referea anume la aceea că hatmanul nu s-a lăsat convins și convertit de către acei schismatici fiind un adevărat ortodox alături de stareț, iar acel ajutor, a lui P. Calnășevskii credem că nu se referă la o asistență și protecția a locașului de la Dragomirna din punct de vedere material, dar se raportează anume la sprijinul acordat împotriva dușmanilor și părtașilor ideii inutilității rugăciunii lui Iisus. În cele din urmă, un alt argument ar fi și faptul că Paisie Velicikovski în corespondența sa referindu-se la subiectul clevetirii și calomnierii, îl abordează doar în scrisorile către hatmanul zaporojenilor, în rest, din corespondența pe care o cunoaștem, o astfel de tematică nu mai apare²¹.

Deci, dacă în perioada aflării în schiturile muntene și la muntele Athos, Paisie a deprins esența și necesitatea rugăciunii minții, atunci la stabilirea sa în mănăstirea Dragomirna, acesta va deveni promotor și apărător a rugă-

²⁰ Шумило С. В., *Преподобный Паисий Величковский.*, с. 51-52.

²¹ ANARM, fond 2.119, inv. 3, d. 82.

ciunii lui Iisus, atât în spațiul românesc, cât și în cel slav. Probabil anume incidentul cu acel călugăr din munții Moșeni, la făcut pe starețul de la Dragomirna să se concentreze asupra subiectului rugăciunii minții, lucru care se va materializa într-o lucrare aparte ce va avea ca subiect anume mărturiile Sfinților Părinți cu referire la rugăciunea lui Iisus. În istoriografia contemporană această lucrare are diferite denumiri precum: *Cuvântul Starețului Paisie despre rugăciunea minții*²², *Învățătura Sfântului Paisie Velicikovski despre rugăciunea lui Iisus* sau *Capetele starețului Paisie Velicikovski despre rugăciunea inimii*²³.

Ne interesează însă denumirea acestei lucrări cu care este redată în volumul cinci al *Istoriei sfintelor mănăstiri Neamț și Secu* al lui Andronic Popovici, care are în limba rusă următoarea formă: *СВИТОК. Сочинения тогожде старца архимандрита отца нашего Паисия. Раздѣлен на главы о умный м(о)литвѣ. Против хулника някоего суетоумнаго философа монаха пребывающаго в Мошенских горах: писан еще в Драгомирском монастыря*²⁴. În traducere acest titlu ar suna: *ROTULLIS. Scrierile aceluiași stareț arhimandrit a părintelui nostru Paisie. Împărțită pe capitole despre rugăciunea minții. Împotriva hulitorului, oarecărui monah cu filosof cu o inteligenta agitată din munții Moșeni, scris încă la mănăstirea Dragomirna*. Deci din acest titlu se desprinde clar că lucrarea a fost alcătuită pentru a contracara activitatea aceluși călugăr care este amintit de Paisie și în corespondența cu hatmanul cazacilor, iar timpul scrierii este înainte de 1775, anul când starețul cu majoritatea soborului va trece din mănăstirea bucovineană la mănăstirea Secu.

Despre aceeași rugăciune a minții, Andronic va aminti și în corespondența sa cu starețul Teodosie. Probabil că aceasta a fost scrisă spre sfârșitul sederii sale la mănăstirea Secu. Concluzia o facem reieșind din faptul că în prima scrisoare Teodosie este amintit ca fiind egumen la Țibucani, iar în cea de a doua deja ca fiind arhimandrit în pustiul Sofroniev, iar conform sursei acesta este numit stareț și arhimandrit la 12 ianuarie 1779²⁵.

²² Sfântul Cuvios Ioan Iacov de la Neamț, *Tâlcuire la Cuvântul Starețului Paisie despre rugăciunea minții*, pe <https://doxologia.ro/cuvant-de-folos/talcuire-la-cuvantul-staretului-paisie-despre-rugaciunea-mintii>

²³ Serghie СЕТВЕРИКОВ, *Paisie Velicovschi despre rugăciunea lui Iisus*, pe <https://pdfslide.tips/documents/cetferikov-serghie-paisie-velicovsch-despre-rugaciunea-lui-iisusi.html>.

²⁴ ANRM, fond 2.119, inv. III, d. 82, f. 51 v.

²⁵ https://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_biography/28165/Феодосии.

În cea de a doua scrisoare, Paisie îi va aduce o serie de reproșuri cu referire la activitatea acestuia în perioada când s-a aflat în Țara Românească, va pune în discuție o serie de probleme privind trimiterea de lucrări a Sfinților Părinți către locașul său monahal, dar în ultima parte a scrisorii va aminti și despre Macarie, fostul mitropolit al Corintului, care a avut în activitatea sa preocupări pentru Rugăciunea minții și pentru adunarea de lucrări a Sfinților Părinți cu referire la aceasta. De asemenea starețul moldav amintește și despre acel incident din munții Moșeni, comparându-l pe călugărul care s-a ridicat împotriva rugăciunii minții cu Varlaam și Achindin, în același timp încercând să definească rugăciunea lui Iisus care după el este ca o sabie duhovnicească pentru înjunghierea vrăjmașului, dăruită de Dumnezeu. Această rugăciune după Paisie nu este numai a minții, adică nu numai a minții și gurii, deoarece o astfel de rugăciune este obligat să o facă orice creștin, ci este prin iscusința minții lucrată în inimă, fiind o apărare a lui Dumnezeu de dușmanii nevăzuți²⁶.

O altă necesitate de a apăra rugăciunea minții de către Paisie Velickovski a avut loc spre sfârșitul vieții starețului și este legată de schitul Vorona. De fapt, Preacuviosul Paisie ținea legătura cu acest loc încă din perioada când era stareț la mănăstirea Dragomirna, când în Poiana Voronii prin 1749 se stabilise un fost guvernator din Rusia, care, lăsând lumea laică, s-a făcut monah cu numele de Onufrie și unde ulterior luase naștere schitul Voronii²⁷. Anume aici, după ce s-a manifestat din cele mai pozitive laturi, ieromonahul Theopemp, devenind al doilea calavir, „au început cu greale hule pre Sf(â)nta Rugăciune a D(o)mnului nostru Ii(su)s H(risto)s și pre Sf(i)nții Părinți carii au învățat pentru aceasta încă și pre cei ce o au avut și o au acum, ai huli și eretici ai face pre părinții schitului încă și fermezoni ai numi”. Ca urmare călugării s-au adresat la starețul locașului Agathon (Agafton) convocând un sobor la care a fost invitat și Theopemp, care însă nu s-a prezentat. Din această cauza s-a mers la chilia acestuia, cerându-i-se să se pocăiască, lucru care însă nu s-a întâmplat ci a provocat o si mai mare hulă din partea celui călugăr.

Drept urmare, călugării au intervenit pe lângă stareț ca acesta să se adreseze Preacuviosului Paisie. Scrisoare este trimisă la 19 iunie 1793. Și

„părintele starețul văzind nevoia cei urmează și socotind că de nu va întâmpina acum cu scrisoarea Sf(i)nției sale cu dovezi de

²⁶ Cf. ANRM, fond 2.119, inv. 3, d. 82, f. 34 v. - 51 v.

²⁷ A. POPOVICI, *Istoria Sfințelor Mănăstiri Neam și Secu*, p. 180.

la Sf(i)nții Părinți carii scriu pentru acest sf(â)nt și d(u)mnezeesc lucru adecă pentru Sf(â)nta Rugăciune a lui Ii(su)s va să se aprinză mare văpae de care mulți vor să arză. Au scris scrisoare doveditoare și au cules multe de la Sf(i)nții Părinți și dascalii cu care surpă pre toate hulile a acelu Theopent și arată cum că acest lucru d(u)mnezeesc nu este nou și proaspăt oarecarele, ci încă la Sf(i)nții Părinți și nu numai de la ei ci încă de la Sf(i)nții Apostoli este predanisit”²⁸.

Din datele prezentate putem face o serie de concluzii. Astfel, în căutarea adevăratelor valori a vieții monahale ortodoxe, Paisie Velicikovski, în peregrinările sale va ajunge în schiturile românești de la Dalhăuți, Treisteni și Cârnel. Anume aici el va deprinde o serie de deprinderi a vieții monahale, care au fost preluate de aceste locașuri monahale de la Muntele Athos. Printre acestea se familiarizează și cu practica rugăciunii minții.

Odată plecat către Muntele Athos, continuând în prima fază o viață mai mult pustnică face cunoștință cu scrierile Sfinților Părinți privind rugăciunea lui Iisus și practicarea acestuia. Dar, Paisie va merge mai departe ca înaintașii săi, demonstrând că rugăciunea minții este benefică, nu numai pentru călugării pustnici, dar și pentru viața monahală de obște și chiar pentru mireni, prin aceasta efectuându-se o mai mare apropiere față de Sfânta Treime. Aceasta va fi aplicată și în soborul său, care se va constitui în Muntele Athos, în acest sens existând mărturii directe.

Odată stabilit în Țara Moldovei la mănăstirea Dragomirna, în prima etapă a șederii sale aici, starețul evident că va continua practicarea Rugăciunii minții în conformitate cu tradiția pe care o stabilise în Muntele Athos, lucru care este confirmat și prin Așezămintele ce au fost acceptate și promovate în mănăstirile moldave. În această perioadă a vieții Paisie Velicikovski, după ce s-a familiarizat și a pătruns în esența rugăciunii minții, adăugându-i-se și sarcina de a o promova și a o apăra, așa cum s-a întâmplat în cazul călugărului din Munții Moșeni sau a celui de la Schitul Vorona.

²⁸ A. POPOVICI, *Istoria Sfintelor Mănăstiri Neam și Secu*, nota 252.